

УДК 330.1:339.9-047.52

Дейнека Т. А.

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»ПРОБЛЕМИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасні процеси європейської інтеграції України. Оцінено зміни, які відбулись у зв'язку з цим у сфері зовнішньої торгівлі. Досліджено проблеми та суперечності, спричинені трансформацією зовнішньоекономічних відносин.

Ключові слова: суперечність, трансформація, зовнішньоекономічні відносини, зовнішня торгівля, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку України пов'язаний з глибокими трансформаціями. Вони виявили себе у порушенні рівноваги військових, політичних, економічних та інших сил, які діяли в суспільстві до цього. На сьогодні відбуваються суттєві перетворення міжнародних економічних відносин та значні зміни системи зовнішніх економічних зв'язків. Це зумовлено європейським вектором розвитку, який обрала Україна. Зміни, які у наш час мають місце у сфері зовнішньоекономічних відносин України, є особливими. З одного боку, зміни в системі господарських (зокрема, торговельних) відносин України з іншими державами мають політичну природу; у подальшому їх результат обов'язково зворотнім чином позначиться на геополітичному статусі країни, з іншого – процеси, які відбуваються нині в міжнародній економічній діяльності України (у тому числі зовнішньоторговельній) мають також прямий і наслідковий вплив на стан національної економіки в цілому.

Будь-які трансформаційні процеси в житті суспільства пов'язані з суперечностями. Нині ті з них, що сформувались у сучасній міжнародній економічній практиці України, виявляють себе як кардинальні, тобто які суттєво впливають. Від того, як суспільство зможе відповісти на виклики таких суперечностей, безпосередньо залежить майбутнє держави: розвиток національної економіки, дієвість державної політики, соціальна стабільність в суспільстві та добробут населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на надзвичайну значущість для майбутнього національної економіки тих процесів і явищ, які пов'язані з євроінтеграцією України, ця проблематика широко досліджується провідними вітчизняними науковцями, такими як В.М. Геєць, А.І. Даниленко, Т.О. Осташко [1], В.І. Чужиков [2], Л.Д. Чекаленко [3], О.Г. Білорус, О.В. Гаврилюк [4] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються нині, фактично визначають зміст найновішої історії розвитку держави. З 2016 р. розвиток вітчизняної економіки за європейським вектором стає безпосередньо пов'язаним з початком дії зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС). Важливе значення для України названих подій зумовила тему дослідження в рамках цієї публікації.

Метою статті є дослідження процесів європейської інтеграції України в аспекті проблем та суперечностей, які виникають у зв'язку з трансформацією зовнішньоекономічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини між Україною та ЄС почали формуватися

від початку здобуття країною незалежності. Відправним документом, в якому вони були зафіксовані, стала Угода про Партнерство та Співробітництво (1994 р.). Проте активними процеси євроінтеграції України стали фактично лише 20 років потому – після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.). Реалії розвитку України свідчать про те, що період від встановлення партнерських відносин з ЄС до підписання асоціації був нелегким. Його супроводжували політичні та економічні виклики, а також інституційні суперечності, що істотно гальмувало процес європейської інтеграції України.

У наш час економічним відносинам Україна – ЄС властива значна динаміка їх розвитку. Європейський вектор за будь-якого уряду залишався для України важливим, а нині він набув особливо важливого значення. Проте у наш час інтенсивність євроінтеграційних процесів в Україні певною мірою зумовлена деструкцією тих господарських зв'язків, які існували до цього. Необхідно визнати, що прискорення сучасних зовнішньоекономічних трансформацій було викликано в Україні не стільки позитивними трендами, які свого часу започаткували стратегічні зміни у сфері названих відносин, скільки негативними. Йдеться про те, що мало місце не природне перетворення системи зовнішньоекономічних відносин на основі обґрунтованих інституційних змін, а примусовість процесу трансформації, зумовлена військово-політичним конфліктом та економічними наслідками, що спричинені ним.

Трансформаційні зміни (навіть якщо процесу трансформації властива поступальність) завжди супроводжують процеси виникнення та розв'язання суперечностей. Однак, нинішня українська дійсність є особливою. Її специфіку визначає подвоєність ефекту суперечності. Вона викликана тим, що нині в сфері міжнародних економічних відносин України та її зовнішньоекономічних зв'язків одночасно відбуваються два трансформаційні процеси.

Перший з трансформаційних процесів реалізується в Україні з початку 90-х рр. ХХ ст. та здійснюється на основі легітимних інституцій. Будучи стратегічно визначеним на державному рівні, він хоча нерівномірно (з різною інтенсивністю за часів різних урядів), але поступово відбувався та продовжує відбуватись нині. Інший процес трансформації походить ззовні. Для України він є суто деструктивним. Розпочавшись з ексцесу, гострого зіткнення (конфлікту між Україною і Росією), він і досі залишається таким, оскільки ця вимушена для України трансформація міжнародних економічних відносин і зв'язків супроводжується порушенням міжнародного права та принципів

справедливого економічного співробітництва. Нашарування різних за походженням процесів трансформації зумовлює поглиблення проблем та суперечностей у сучасному періоді розвитку міжнародних економічних відносин України.

Здійснюючи аналітичний огляд процесів, які відбуваються нині у сфері міжнародних економічних відносин України, необхідно зазначити насамперед те невелике, що було позитивним у 2015 р. Мова йде про зовнішньоторговельне сальдо, яке було додатнім. Сукупний експорт товарів і послуг перевищив імпорт на 4 млрд дол. США. Це на 0,7 млрд дол. США більше, ніж у попередньому, 2014 р. (див. табл. 1).

Таблиця 1
Зовнішньоторговельне сальдо України, 2015 р.

Показники	Імпорт	Експорт	Сальдо зовнішньої торгівлі
Зовнішня торгівля товарами і послугами, млрд дол. США	42,6	46,6	+4,0
Зовнішня торгівля товарами, млрд дол. США	37,5	38,1	+0,6

Джерело: побудовано автором на основі [5; 6]

Переважання експорту товарів над імпортом було істотно меншим – лише 0,6 млрд дол. США. Між тим варто уваги те, що частка товарів у зовнішньоторговельному обороті України значно більша, ніж послуг (вона становить майже 85%).

Спрямованість товарних потоків та обсяги реалізації свідчать про те, що Україна все більше диференціює свої зовнішньоторговельні зв'язки та вже не «прив'язана» до ринку СНД так жорстко, як це було раніше (див. табл. 2). У 2015 р. вітчизняні підприємства здійснювали зовнішньоторговельні операції у 217 країнах світу.

Таблиця 2
Структура зовнішньоторговельного обороту України (товари), 2015 р.

Показники	Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США			Частка у зовнішньоторговельному обороті країни, %
	разом	імпорт	експорт	
Зовнішня торгівля разом	75,6	37,5	38,1	100
Зовнішня торгівля з країнами СНД	18,3	10,5	7,8	24,2
Зовнішня торгівля з іншими країнами, крім СНД	57,3	27,0	30,3	75,8
у тому числі з країнами ЄС	28,3	15,3	13,0	37,4

Джерело: побудовано автором на основі [5; 6]

Акцентуючи увагу на проблемах, які пов'язані з векторними змінами зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу України, зазначимо, що торгівля товарами з країнами ЄС у 2015 р. була суттєво більшою, ніж з країнами СНД. Вона становила 37,4%, тоді як оборот зовнішньої торгівлі з країнами СНД – 24,2%. Зовнішньоекономічні процеси, які відбуваються у 2016 р. пов'язані безпосередньо із початком дії зони вільної торгівлі

між Україною та ЄС. Закономірно, що структурні зрушення на користь збільшення частки країн ЄС в товарному експорті проявились більш наочно (див. табл. 3).

Таблиця 3
Структура експорту товарів з України за групами країн, 2015 г., січень – лютий 2016 р.

Групи країн	Частка в експорті країни, %		
	2015 р.	Січень – лютий 2016 р.	зміни
Країни СНД	20,5	12,0	-7,5
Країни ЄС	34,1	45,0	+10,9

Джерело: побудовано автором на основі [5; 7].

Присутність вітчизняних товаровиробників на зовнішньому ринку найбільш наочно відображають показники експорту. За інформацією митниць, за січень-лютий 2016 р. частка експорту України в країні ЄС становила близько 45,0%, а в країні СНД тільки 12,0%. Структурні зміни експорту констатують очевидність трансформації зовнішньоекономічних зв'язків. Масштаб (розмір зміни) експорту вітчизняних товарів в країні СНД зменшився на 7,5%, а експорту в країні ЄС – збільшився на 10,5%. Відповідно темпи структурних змін було таким: зменшення частки товарного експорту в країні СНД становило понад 40,0%, а збільшення експорту в країні ЄС – понад 30,0%. Серед країн ЄС Україна найбільше експортує товарів в Італію (5,2%), Польщу (5,2%) та Німеччину (3,5%) (див. табл. 4).

Таблиця 4
Структура експорту товарів з України за групами країн, січень – лютий 2016 р.

Групи країн	Частка в експорті країни, %	Країни з найбільшою часткою експорту
Країни СНД	12,0	Росія, Казахстан, Білорусія
Країни ЄС	45,0	Італія, Польща, Німеччина
Інші країни	43,0	Туреччина, Китай, Єгипет, Індія
Разом	100	

Джерело: побудовано автором на основі [5; 7]

Водночас необхідно зазначити, що Україна, внаслідок ускладнення відносин з Росією і втрати істотної частки ринку країн СНД, намагається розвивати також зовнішню торгівлю в альтернативних напрямках. На експорт в інші країни (крім країн СНД та ЄС) припадає 43,0%. Зокрема, в Туреччину Україна експортує 7,3% від загального обсягу реалізації товарів на зовнішньому ринку, в Китай – 6,3%, в Єгипет – 5,5%, в Індію – 3,8%.

Тенденція зменшення частки експорту в країні СНД пов'язана, безумовно, із зменшенням поставок до Росії. Цей процес почав набувати інтенсивності, починаючи з другої половини 2013 р. При цьому Росія в односторонньому порядку ввела обмеження на ввезення українських товарів напередодні підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. З того часу зовнішньоторговельний обсягу між Україною та Росією скоротився майже в 3 рази (2015 р. порівняно з 2013 р.). Нині об'єм експорту українських товарів до Росії у 2,7 рази менше, ніж в країні ЄС.

Крім певних структурних змін, які полягають у тому, що Україна суттєво диверсифікувала зовнішньоторговельні зв'язки, а також окрім

позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу, про який згадувалось вище, інші показники не можуть свідчити на користь позитивних зрушень у міжнародній торгівлі України. Аналіз динаміки дозволяє констатувати лише тенденції спаду (див. табл. 5).

Таблиця 5
Динаміка зовнішньоторговельного обороту України, 2014–2015 рр.

Показники	2014 р.	2015 р.	Динаміка, %
<i>товари і послуги</i>			
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	124,9	89,2	71,5
Експорт, млрд дол. США	64,1	46,6	72,7
Імпорт, млрд дол. США	60,8	42,6	70,1
<i>товари</i>			
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	108,3	75,6	69,8
Експорт, млрд дол. США	53,9	38,1	70,7
Імпорт, млрд дол. США	54,4	37,5	68,9

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Загальний обсяг зовнішньої торгівлі товарів і послуг у 2015 р. скоротився на 28,5% порівняно з 2014 р.; суттєво зменшився як експорт, так і імпорт. Ще більш стрімкими були темпи зменшення продажу товарів. По суті, за рік Україна втратила майже 1/3 своєї присутності на зовнішньому ринку.

Безперечно, економіка України переживає складні часи. Країна ослаблена війною та корупцією. Також не можна визнати продуктивними заходи державного регулювання економіки. Як результат – скорочення зовнішньої торгівлі як з країнами СНД, так і з країнами ЄС (див. табл. 6).

Таблиця 6
Динаміка зовнішньої торгівлі України з країнами СНД та ЄС (товари), 2015 р.

Показники	2014 р.	2015 р.	Динаміка, %
<i>Україна/країни СНД</i>			
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	32,2	18,3	56,8
Експорт, млрд дол. США	14,9	7,8	52,5
Імпорт, млрд дол. США	17,3	10,5	60,6
<i>Україна/країни ЄС</i>			
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	38,0	28,3	75,3
Експорт, млрд дол. США	17,0	13,0	76,6
Імпорт, млрд дол. США	21,0	15,3	72,8

Джерело: побудовано автором на основі [5; 6]

У зовнішній торгівлі з країнами СНД Україна втратила за рік (2015–2014 рр.) майже 40% товарообігу, а в торгівлі з країнами ЄС – майже 1/5. Отже, у наш час основна проблема, полягає у тому, що збільшення частки українського експорту в країни ЄС (див. табл. 3) не компенсує стрімкого падіння обсягів експортних поставок.

У січні – лютому 2016 р. за даними НБУ експорт України, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, зменшився на 22,2%, а імпорт – на 15,6% [8]. Скорочення масштабів експорту означає передусім зменшення валютних надходжень у країну. Проте уповільнення міжнародного товарообміну загрожує економіці України не лише цим. Світова практика свідчить, що за суттєвого зменшення зовнішньої торгівлі

проблеми виникають і на внутрішньому ринку країни. Це пов'язано з ускладненням розвитку реального сектору економіки. Найбільш «уразливими місцями» економіки країн стають, як правило, скорочення імпорту технологій і зменшення обсягів продукції, що експортуються. Відсутності можливості стримувати спад товарного виробництва всередині країни тягне за собою неповне завантаження виробничих потужностей, а отже, скорочення робочих місць і зайнятості населення, що провокує не тільки економічну, а також соціальну нестабільність у суспільстві.

Негативні зміни, які мають місце нині у сфері зовнішньої торгівлі України, пов'язані безпосередньо з тим, що заміщення україно-російських торговельних відносин україно-європейськими – це надзвичайно складне завдання для виконання у короткому інтервалі часу. Зважаючи на це, варто ще раз зазначити, що активними названі процеси стали лише з другої половини 2013 р. та їх активізація їх була для національної економіки істотним чином вимушеною через «торговельні війни», які з того часу безперервно веде Росія проти України. Кардинальне переорієнтування господарських зв'язків, у тому числі зовнішньоекономічних, не відбувається автоматично. Особливо з урахуванням того, що такі зв'язки формувались за радянської доби й протягом десятиріч.

У контексті трансформації зовнішньоекономічних зв'язків слід зауважити, що Росія навіть у 2015 р. залишалась значимим торговим партнером для України. За даними державної служби статистики 1/5 частина товарів, які надходять в Україну з-за кордону, виготовлені в Росії; тобто 20% від загальної суми імпорту. Також Росія залишається для України найбільшою серед країн, в які експортуються вітчизняні товари (12,7%) [9].

Фактично стан справ у сфері зовнішньої торгівлі України такий: торговельні відносини з країнами СНД суттєво втрачені, а з країнами ЄС ще належним чином не сформовані. У цьому полягає одна з найбільших проблем розвитку сучасних міжнародних (у тому числі зовнішньоторговельних) відносин України. Проте, не зважаючи на те, що країна понесла суттєві економічні втрати, які були пов'язані з вимушено прищвидженою трансформацією зовнішньоекономічних відносин, повернення до колишньої структури зв'язків у сфері зовнішньої торгівлі не можливе. Україна об'єктивно повинна змінювати пріоритети у зовнішній торгівлі, розвиваючи насамперед економічні відносини з європейськими країнами.

Інституційною основою цього є, у першу чергу, Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.). Згідно з нею, 1 січня 2016 р. почалось застосування Угоди про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ). За послідовних дій уряду щодо виконання цих документів суттєво збільшується вірогідність усунення існуючих нині проблем у сфері зовнішньої торгівлі, розв'язання суперечностей, пов'язаних із трансформацією зовнішньоекономічних зв'язків і забезпечення в Україні умов економічної стабілізації.

Висновки. Більшість проблем та суперечностей сучасного періоду розвитку національної економіки зумовлена трансформаційними процесами, які відбуваються в системі міжнародних відносин. Особливістю сучасного періоду є подвоєність ефекту суперечності, яка виникла через нашарування двох трансформаційних процесів. Перший з них (процес трансформації зовнішньоекономічних зв'язків за вектором європейської інтеграції) є легі-

тимним та інституційно визначеним на державному рівні. Інший (зумовлений конфліктом між Україною та Росією) є незаконним і нав'язаним Україні. Принципово різні за походженням, вони (як це не парадоксально) спрямовані за своєю дією в один бік: обидва ведуть до структурної перебудови міжнародних економічних відносин України на користь розширення господарських зв'язків з іншими країнами світу (з країнами ЄС) за рахунок скорочення зв'язків з країнами СНД (з Росією).

Однак будь-які трансформаційні процеси в житті суспільства завжди пов'язані з виникненням суперечностей. Трансформації, які відбуваються нині у сфері міжнародних економічних відносин України, не є у цьому розумінні виклю-

ченням. Більш того, за їх напорування виникає стан суперпозиції, що викликає посилення суперечностей не лише в системі міжнародних економічних відносин, але й господарському житті країни в цілому.

У подальшому проблеми й суперечності розвитку сучасних міжнародних економічних відносин України будуть розглянуті більш детально в контексті з'ясування умов безпеки їх реалізації. Передбачено дослідження можливості знаття протиріч, які мають місце в сучасній практиці організації зовнішньоекономічних зв'язків України, розглянуті механізми, які забезпечують компенсацію деструктивних процесів і шляхи вирішення конфліктів.

Список літератури:

1. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи [наукова доповідь] / за ред. В.М. Гейця, А.І. Даниленка, Т.О. Осташко; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2015. – 104 с.
2. Чужиков В.І. Стратегія «Європа – 2020»: перспективи та ризики / В.І. Чужиков // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики (24 квітня 2014 р.)». – К.: ДАУ, 2014. – С. 63–64.
3. Чекаленко Л.Д. Україна – ЄС: засади європейського будівництва / Л.Д. Чекаленко // Czeskie badania nad Polska w kontekście Europy Srodkowej i Wschodniej. – Praga, 2016. – С. 155–173.
4. Білоус О.Г. Стратегічні імперативи адаптації та трансформації зовнішньоторговельної діяльності України в умовах європейської інтеграції / О.Г. Білоус, О.В. Гаврилюк // Економіка України. – 2015. – № 11. – С. 4–15.
5. Економічна статистика. Зовнішньоекономічна діяльність: документи Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/ztt/ztt_u/ztt1215_u.htm
6. Внешняя торговля товарами стран СНГ в 2015 г. // Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cisstat.com>
7. Охрименко А.А. Сырье да зерно: как изменился экспорт-импорт Украины после запуска ЗСТ с ЕС / А.А. Охрименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://andrews-gate.blogspot.com/2016/03/mdoffice-news-14-03-2016.html>
8. Україна за два місяці скоротила експорт товарів до РФ майже на 40% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1305691-ukrajina-za-dva-misyatsi-skorotila-eksport-tovariv-do-rf-mayje-na-40.html>
9. Сидоржевський М.О. Зовнішньоторговельний оборот України в 2015 році впав майже на тетину / М.О. Сидоржевський // Deutsche Welle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dw.com/uk>

Дейнека Т. А.

Высшее учебное заведение Укоопсоюза
«Полтавский университет экономики и торговли»

ПРОБЛЕМЫ И ПРОТИВОРЕЧИЯ СОВРЕМЕННОГО ПЕРИОДА ТРАНСФОРМАЦИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ УКРАИНЫ

Резюме

Проанализированы современные процессы европейской интеграции Украины. Произведена оценка изменений, которые в связи с этим произошли в сфере внешней торговли. Исследованы проблемы и противоречия, вызванные трансформацией внешнеэкономических отношений.

Ключевые слова: противоречие, трансформация, внешнеэкономические отношения, внешняя торговля, европейская интеграция.

Deineka T. A.

Higher Education Establishment
«Poltava University of Economics and Trade»

PROBLEMS AND CONTRADICTIONS OF THE MODERN PERIOD OF THE FOREIGN ECONOMIC RELATIONS' TRANSFORMATION OF UKRAINE

Summary

The modern processes of European integration of Ukraine are analyzed. The assessment of the changes that occurred in the foreign trade is made. The problems and contradictions caused by the transformation of foreign economic relations are investigated.

Key words: contradiction, transformation, foreign economic relations, international trade, European integration.